

dalej, że była to działalność Bloku jako *antimarxistische Sozialpartei*, jawnie sprzeczna z interesami samych przesiedleńców. Stwierdzenie to, jak szereg innych nieznanymi faktów ujawnionych przez Neumanna, ukazuje w nowym świetle działalność przywódców ruchu przesiedleńców w latach 1950—1960, a zapewne i ich aktywność polityczną w latach późniejszych, gdy mimo rozpadu *BHE* przetrwały na terenie NRF ziomkowskiśe tendencje zmierzające do spiętrzania fali nacjonalistycznej w imię dążeń odwetowych.

Część analityczną wywodów autora (406 ss.) uzupełniają aneksy (ss. 409—540). Po raz pierwszy zebrano je w całości, co niewątpliwie podnosi wartość poznawczą omawianej pracy.

Antoni Władysław Walczak

Deutsche Wirklichkeit, Dokumentarischer Abriss zur Spaltung Deutschlands und zu den Beziehungen zwischen beiden deutschen Staaten. Dresden 1968.

W wydawnictwie *Zeit im Bild* w Dreźnie ukazała się publikacja dokumentalna — *Deutsche Wirklichkeit, Dokumentarischer Abriss zur Spaltung Deutschlands und zu den Beziehungen zwischen beiden deutschen Staaten* — stanowiąca zwięzły wybór faktów i cytatów dotyczących genezy rozbitcia Niemiec oraz stosunków wzajemnych NRD i NRF. Autorzy — R. Graf, H. G. Müller i S. Stübner — posłużyli się w tekście wydawnictwami dokumentalnymi, źródłami prasowymi oraz protokołami Izby Ludowej NRD i *Bundestagu*.

W rozdziale I (*Vorbereitung und Vollzug der Spaltung*) wskazano wprawdzie na szanse, jakie istniały dla stworzenia zrębów jednolitego państwa całych Niemiec po klęsce militarnej i kapitulacji III Rzeszy. Kwestię zjednoczenia Niemiec wysuwali wówczas na czoło przywódca *KPD*, respektujący postanowienia układu poczdamskiego. W tym samym czasie jednak, w latach 1945—49, w *SPD*, wówczas jeszcze partii o orientacji klasowej kładącej nacisk na uspołecznienie środków produkcji w Niemczech zachodnich, zwyciężyły grupy przeciwstawiające się koncepcjom zjednoczenia ruchu robotniczego, urzeczywistnionym w radzieckiej strefie okupacyjnej przez powstanie *SED* (21 IV 1949). W warunkach rozbitcia ruchu robotniczego i rozproszenia inicjatyw *Schlange-Schlöningen*, kierownik aprowizacji i rolnictwa w strefie brytyjskiej, złożył już w maju 1946 r. wniosek o powołanie w strefach zachodnich centralnego rządu niemieckiego. Poprzez stworzenie Bizonii (1 I 1947), stosowanie doktryny „powstrzymania” (z 12 III 1947), stworzenie dwustrefowej Rady Gospodarczej (25 VI 1947), która stanowiła już namiastkę przyszłego rządu NRF, korzystanie z pomocy w ramach planu Marshalla (z 5 VI 1947), przeprowadzenie separatystycznej reformy walutowej (23 VI 1948), doszło do zatwierdzenia Ustawy Zasadniczej (23 V 1949), wyborów do *Bundestagu* (14 VIII 1949), ukonstytuowania się *Bundestagu* i *Bundesratu* (7 IX 1949), wyboru kanclerza (15 IX 1949) i ukonstytuowania się zachodnioniemieckiego rządu federalnego (20 IX 1949).

W rozdziale II (*Demokratische Wiedervereinigung oder Remilitarisierung*) i III (*Friedliches Nebeneinander oder atomarer Weltkrieg*) położono nacisk na wysiłki podejmowane przez NRD w sprawie doprowadzenia do zjednoczenia Niemiec w oparciu o układ poczdamski, przez konsekwentną walkę z reakcją antysocjalistyczną, z militarystką i władzą monopolu kapitałowego. W tych samych rozdziałach dokonano konfrontacji inicjatyw rządowych NRF i NRD.

Wydarzeniami posiadającymi znaczenie ważnych cesur czasowych w kwestii zjednoczenia Niemiec są: spotkanie praskie ministrów spraw zagranicznych Europy wschodniej (w październiku 1950), kontrrewolucyjny pucz zainicjowany przez agen-

tów zachodnich w Berlinie demokratycznym (16—17 VI 1953), podpisanie układów paryskich (23 X 1954), przyjęcie NRF do NATO (5 V 1955), ustawa federalna o obowiązkowej służbie wojskowej (7 VII 1956), plan NRD konfederacji obu państw (26 VII 1957), wprowadzenie w życie zarządzeń ubezpieczających granicę NRD w Berlinie (13 VIII 1961), uchwalenie przez *Bundestag* poprawek konstytucyjnych (10 III 1967) w sprawie wprowadzenia w życie ustawodawstwa wyjątkowego oraz inne pomniejsze fakty.

W rozdziale V (*Realität und Ausweg*) w konkluzjach wskazano na jedyną możliwość rozwiązania problemu niemieckiego — uznanie NRD również przez rząd zachodniemiecki i traktowanie przezeń tego państwa, tzn. NRD, jako równorzędnego partnera we wszystkich pertraktacjach dotyczących stosunków wzajemnych i współpracy między narodami.

Praca, wykonana w *Deutsches Institut für Zeitgeschichte*, zawiera też trafnie dobrany wybór cytatów tłumaczących same fakty, które stanowią właściwy zrab tej popularyzatorskiej publikacji.

A. W. W.

JÜRGEN SCHARFSCHWERDT: *Thomas Mann und der deutsche Bildungsroman. (Studien zur Poetik und Geschichte der Literatur, t. V)*. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart Berlin Köln Mainz 1967, 284 ss.

Praca Scharfschwerdta jest czymś więcej aniżeli monografią powieści Tomasza Manna, stanowi bowiem udaną próbę umiejscowienia jego epiki w specyficznym nurcie niemieckiej tradycji literackiej, mianowicie tzw. powieści edukacyjnej (*Bildungsroman*). Nurt ten nie jest przy tym bynajmniej obojętny wobec szeroko pojętej tradycji kulturowej, ideologicznej czy wręcz politycznej. Chociaż bowiem niemiecka „powieść edukacyjna” głęboko zakorzeniona jest w swej genezie w filozoficznych, koncepcjach antropologicznych XVIII w., w pietystycznych i humanistycznych poglądach sugerujących tak czy inaczej pojęty „rozwój” osobowości ludzkiej (wskazują na to chociażby Wilhelm Dilthey czy Ernst Stahl), to dalszy przebieg przemian poetyki tej powieści, i to już w drugiej połowie XIX w.¹, mówi jednoznacznie o szczególnej „podatności” tej struktury fabularnej na łatwe „manipulowanie” ideologiczno-polityczne. Niekiedy zaś można mówić wprost o „usługowej” funkcji tego gatunku powieściowego względem nacjonalizmu czy nazizmu (dotyczy to np. powieści Hansa Grimma *Volk ohne Raum*, znanej i głośniejszej wyłącznie z racji swego tytułu-hasła)². Nic przeto dziwnego, że do niebagatelnych przemysłów należałoby zaliczyć te, które usiłowałyby wskazać na stosunek pisarzy niemieckich XX w., zaliczanych między pierwsze wielkości, do dość problematycznej tradycji literackiej gatunku „powieści edukacyjnej” (lub — szerzej rzecz ujmując — do tradycji tzw. powieści rozwojowej, tj. *Entwicklungsroman*).

Odkrywanie tego stosunku należałoby właśnie zacząć od Tomasza Manna, tkwiącego przecież jak chyba żaden inny pisarz niemiecki w tradycjach kulturowych swego kraju, i to nie tylko, gdy chodzi o dziedzictwo myślowe, filozoficzne, ale również „formalne”, tj. dziedzictwo poetyk historycznych. Udaną próbę penetracji płaszczyzny styku powieści Tomasza Manna z tradycją „powieści edukacyjnej” wy-

¹ Por. H. Orłowski, *Stereotyp fabularny niemieckiej „powieści rozwojowej” (Entwicklungsroman) okresu mieszczańskiego realizmu*. W: *Poetyka i historia. Konferencja teoretycznoliteracka w Potyczynie*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1968, ss. 43—63.

² Wskazuje na to wyraźnie praca R. Geisslera, *Dekadenz und Heroismus. Zeitroman und völkisch-nationalistische Literaturkritik*. Stuttgart 1964, w szczególności rozdziały *Exkurs über den Entwicklungsroman* oraz *Wendung zum Politischen*.